

ОСОБЛИВОСТІ ТРЕТЕЙСЬКОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВ

Котвяковський Ю.О., *старший викладач кафедри правосуддя*
Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена дослідженню правової природи та характерних особливостей і проблемних питань щодо розгляду майнових спорів системою третейських судів України. Відповідно до цього автором проведено порівняльний аналіз основних стадій третейського розгляду та стадій розгляду цивільних та господарських справ державними судами. На цій основі проаналізовано проблемні питання пов'язані з укладанням третейської угоди, обмеженням компетенції третейського суду, формуванням персонального складу третейських суддів та особливостей доказування в третейському судочинстві.

Ключові слова: *третейський суд, третейська угода, регламент третейського суду, докази, третейське рішення.*

Особенности третейского рассмотрения гражданских и хозяйственных дел

Статья посвящена исследованию правовой природы и характерных особенностей и проблемных вопросов рассмотрения имущественных споров системой третейских судов Украины. В соответствии с этим автором проведен сравнительный анализ основных стадий третейского разбирательства и стадий рассмотрения гражданских и хозяйственных дел государственными судами. На этой основе проанализированы проблемные вопросы, связанные с заключением третейского соглашения, ограничением компетенции третейского суда, формированием персонального состава третейских судей и особенностей доказывания в третейском судопроизводстве.

Ключевые слова: *третейский суд, третейское соглашение, регламент третейского суда, доказательства, третейское решение.*

Kotviakovskiy Y.O. Arbitration features of civil and commercial cases

The article investigates the legal nature and characteristics of the issues concerning of property disputes through the arbitration system of Ukraine. Accordingly the author performed the comparative analysis of the main arbitration, civil and commercial affairs stages by state courts. Based on this analysis the issues of the arbitration agreement, limited jurisdiction of arbitration, staffing of arbitrators and proof features of arbitration proceeding were analyzed.

Keywords: arbitration, arbitration agreement, the arbitration rules of court, evidence, arbitration decision.

Постановка проблеми. Ефективність функціонування сучасного цивільного обороту залежить не лише від його досконалого правового регулювання, а і від створення ефективного механізму захисту прав та охоронюваних законом інтересів як фізичних так і юридичних осіб.

Безумовно, основний тягар такого захисту покладено на державну систему судів. Разом з тим, практика показує, що значна частина таких справ могла б бути успішно розглянута без втручання в майнові правовідносини державних судів. Такою структурою, яка змогла б на основі виключної демократичності, оперативності, простоти процесуальних процедур розглянути цивільні і господарські справи є система третейських судів, які історично мали, і мають місце в Україні. При цьому третейські суди жодним чином не конкурують із державною системою судів. Їх функція полягає у забезпеченні оперативного розгляду майнових спорів на засадах компромісу.

Не дивлячись на здавалося б привабливість третейського порядку вирішення цивільних та господарських спорів, де предметом спору є майно все ж третейське судочинство так і не отримало на сьогодні свого широкого розповсюдження в Україні, що з одного боку свідчить про недовіру людей до такої форми розгляду спорів, а з іншого на недосконалість нормативної бази та відсутність підготовлених кадрів.

Стан дослідження. Проблеми третейського судочинства були предметом наукових досліджень як вітчизняних так і зарубіжних науковців зокрема: Ю.Д. Притики, С.О. Юлдашева, В.В. Комарова, М.М. Ясинка, О.Ю. Скворцова, О.М. Циганової, С.А. Курочкіна, О.І. Зайцева, М.О. Попова, О.О. Виноградової, В.О. Гавриленка, Г.В. Севастьянова, Р.М. Гімазова, С.Ж. Солових, Р. Давида та інших.

Метою статті є дослідження особливостей процедури третейського розгляду цивільних і господарських справ та з'ясування її характерних ознак з формуванням на цій основі пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання третейського розгляду майнових спорів.

Виклад основного матеріалу. Третейський суд це недержавний, незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб, у порядку встановленому законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин (ст. 2 ЗУ «Про третейський суд»).

Отже, третейські суди не є частиною судової системи України, оскільки відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно державними судами, в зв'язку з цим делегування функцій судів, та привласнення їх функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Одночасно, ст. 55 Конституції передбачає право кожної особи захищати свої права і свободи від порушень будь-якими не забороненими законом засобами, що дозволяє говорити про конституційні засади функціонування третейського судочинства.

Таким чином, третейське судочинство є узаконеним провадженням. Разом з тим, це не означає того, що його правова природа не є дискусійною. Предмет таких наукових дискусій полягає в різних теоретичних підходах не лише до природи самого третейського судочинства, а також і процедури третейського розгляду як цивільних так і господарських справ. Саме на цій основі пропонуються пропозиції щодо удосконалення нормативної бази, яка регулює такі правовідносини.

Так вчені-процесуалісти звертають увагу на ряд теоретичних напрямків, які визначають природу третейського судочинства. Серед таких напрямків доречно було б віднести: договірний, процесуальний, концесуальний та змішаний.

Найбільш змістовною, на наш погляд, є змішана теорія третейського судочинства, оскільки третейська угода, з одного боку, являє собою процесуальний документ, який відіграє по суті роль персоніфікованого процесуального кодексу для конкретної справи, а з іншого, є приватно - правовою домовленістю сторін, щодо порядку розгляду їх майнового спору,

яка безумовно має процесуальні наслідки у вигляді рішення третейського суду.

Правовою основою створення третейського суду є ЗУ «Про третейський суд». Але даний закон є лише правом до дій. Змістом же дій, з одного боку, є прийнятність змісту третейської угоди для сторін, а з іншого її підписання, що надає такій угоді офіційності та персоніфікованої строковості, оскільки така угода має місце лише на час розгляду третейським судом конкретної справи. У зв'язку з цим слід зауважити, що статтею 12 Закону України «Про третейські суди» передбачено укладення третейської угоди у письмовій формі. При цьому у ст. 28 зазначено, що правила третейського розгляду *ad hoc* визначаються Законом України «Про третейські суди» та третейською угодою. Таким чином, у разі відсутності домовленості сторін з цього питання, потрібно застосовувати положення Закону, при цьому суд *ad hoc* може визначити власні правила, але такі правила не повинні суперечити загальним засадам третейського судочинства.

У такому випадку, досить суперечливою є ситуація, коли просте третейське застереження у договорі надає третейському суду *ad hoc* повноважень не лише щодо вирішення спору, а і щодо визначення процедури такого розгляду. В цій частині, обґрунтованою видається думка В. П. Козирєвої та А.П. Гаврилішина щодо підпорядкування процедури розгляду спору у третейському суді *ad hoc*, правилам визначеним у Регламенті постійно діючого третейського суду, шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про третейські суди» [1, 70]. Такі зміни, разом із законодавчим визначенням критеріїв вибору відповідного Регламенту постійно діючого третейського суду, сприяли б вдосконаленню процедури третейського розгляду.

Другий спосіб передбачає утворення постійно діючих третейських судів. Така можливість є доречною наприклад щодо утворення постійно діючих третейських судів при фондових та товарних біржах, торгово-

промислових палатах, об'єднаннях підприємців, банках, які самостійно створюють їх шляхом прийняття відповідних рішень.

Безумовно, кожен постійно діючий третейський суд підлягає державній реєстрації, із затвердженням переліку третейських суддів, Положення про постійно діючий третейський суд та його Регламент, що безпосередньо і передбачається ст. 9 ЗУ «Про третейський суд». При цьому вся процедура третейського розгляду цивільних і господарських справ, детально регулюється Регламентом постійно діючого третейського суду. Даний документ є невід'ємною частиною третейської угоди, оскільки він забезпечує чітку визначеність всіх правил третейського судочинства.

Особливості третейського судочинства найкраще розглянути через призму стадій третейського судочинства. Потрібно зауважити, що такі ж стадії є характерними і для цивільного та господарського правосуддя. Це обумовлено перш за все структурою процесу закріпленого в нормах ЦПК та ГПК України та процесуальними принципами на яких таке законодавство ґрунтується. Звісно неможливо ухвалити законне та обґрунтоване рішення, не відкривши провадження у справі, попередньо не встановивши правових позицій сторін з приводу спірних правовідносин, не дослідивши докази, тощо.

Третейський розгляд справ має аналогічні підходи щодо процесуальної логістики розгляду як цивільних так і господарських справ, оскільки йому як і державним судам притаманні стадії: подання позову, підготовки справи до розгляду, судового розгляду та постановлення рішення. Разом з тим, зміст кожної такої стадії все ж не є ідентичним змісту стадій державного судочинства в сфері цивільного та господарського правосуддя, що зумовлено особливістю третейського розгляду. Так, позов до третейського суду подається у письмовій формі, не кожною особою як це має місце в ЦПК України, а лише тією, яка є стороною третейської угоди та з приводу спору передбаченого договором чи угодою.

На відміну від Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК України), який передбачає лише право відповідача на подання заперечення щодо позову (ст. 123 ЦПК України), стаття 36 Закону України «Про третейські суди» вже зобов'язує відповідача до надання письмового відзиву на позов із зазначенням мотивів відхилення позовних вимог і доказів, що їх підтверджують, у передбачений регламентом чи третейською угодою строк.

Приймаючи справу до розгляду третейський суд одночасно повинен вирішити питання щодо наявності в нього компетенції для вирішення такого спору. В цій частині, Ю.Д. Притика виділяє три головних критерії підвідомчості справ третейському суду: 1) характер спірних правовідносин; 2) суб'єктний склад сторін спору; 3) наявність угоди між сторонами спору [2, 224]. При цьому науковець акцентує увагу на «приватноправовому» характері спірних правовідносин.[2; 226]. Такої ж думки притримується і О.Ю. Скворцов називаючи поняття компетенції «арбітрабельністю» спору. Він вважає, що такі спори, завжди повинні витікати із сфери приватного права [3, 398].

Відповідно до ст. 6 «Про третейські суди», третейські суди розглядають будь-які спори, що виникають з цивільних та господарських правовідносин. Разом з тим із сфери третейського розгляду вилучено значну частину спорів, які зокрема пов'язані з державною таємницею, сімейними та трудовими правовідносинами та ін.

В той же час третейський суд відмовляє у відкритті третейського провадження якщо: спір не підлягає вирішенню в третейському суді; є рішення компетентного суду між тими ж сторонами, з того ж предмета і з тих самих підстав; позивач відмовився від позову; сторони уклали угоду про припинення третейського розгляду; підприємство, установу чи організацію, які є стороною третейського розгляду, ліквідовано; третейський суд є некомпетентним щодо переданого на його розгляд спору; у разі смерті фізичної особи, яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва [4].

Загалом правильне вирішення питання про наявність компетенції третейського суду щодо розгляду спору відіграє важливу роль, оскільки прийняття третейським судом рішення у справі, яка не відноситься до його компетенції є безумовною підставою для його скасування компетентним державним судом.

На сьогодні набула загального визнання теорія «компетенції-компетенції», згідно з якою третейський суд самостійно встановлює можливість розгляду певного спору. При цьому він самостійно вирішує питання про підсудність йому спірних правовідносин, встановлює факт наявності та дійсності третейської угоди між сторонами, а також визначає, межі охоплення третейською угодою спірних правовідносин, які передаються на його розгляд. Наявність у третейського суду компетенції для вирішення спору між сторонами є обов'язковою умовою законності майбутнього третейського рішення.

Натомість некомпетентність третейського суду щодо конкретного спору на думку Ю. Д. Притики може бути абсолютною – коли певний спір взагалі не підсудний третейському суду, наприклад через відсутність третейської угоди, або відносною, коли некомпетентним є лише певний третейський суд, але інший такий же суд може розглянути відповідний спір [2, 233-234]. У будь-якому разі, якщо третейський суд приходить до висновку про відсутність у нього компетенції для розгляду конкретного спору він зобов'язаний припинити такий розгляд.

Характеризуючи особливості третейського судочинства слід звернути увагу на відсутність у третейського суду обов'язку щодо розгляду справи, оскільки обов'язковою умовою, на думку О. М. Циганової, щодо третейського розгляду є згода самого третейського суду прийняти таку справу до свого провадження [5, 16].

У дещо іншому вигляді дане положення закріплене у ст. 4 Закону України «Про третейські суди», що визначає принцип добровільної згоди третейських суддів на їх обрання чи призначення у конкретній справі, як

один з основних принципів третейського судочинства. У цьому аспекті знаходить свій прояв особливість третейського правосуддя, як альтернативного способу вирішення майнових спорів. В той же час, державні суди не можуть відмовити у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, які складено відповідно до чинного законодавства. Це цілком підтверджено Конституційним судом у рішенні від 25 грудня 1997 р. у справі за зверненням жителів міста Жовті Води про роз'яснення ч. 1 ст. 55 Конституції України [6].

Не менш важливе значення для третейського судочинства має і стадія формування персонального складу третейського суду.

На відміну від державного суду, де призначення судді чи колегії суддів, для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду, що є однією із гарантій неупередженості суддів, то визначення складу третейського суду є публічною процедурою, що характеризує судочинство як виключно демократичне, яке ґрунтується на повній довірі до складу третейського суду та добровільності на участь в такому судочинстві. У зв'язку з цим, важливого значення набуває забезпечення неупередженості третейських суддів, їх незалежності та підкорення лише закону на основі принципу верховенства права.

Розкриваючи ці складові справедливості О.Ю. Скворцов, звертав увагу на те, що залежність третейських суддів від учасників спору може мати різні форми: службову, фінансову, а також обумовлену родинними чи іншими особистими відносинами [3; 136].

Для забезпечення розгляду справи неупередженим складом суду в третейському судочинстві є наявним інститут відводу суддів. Як в цивільному так і в господарському процесах, він відіграє суттєву роль, оскільки спрямований на усунення від розгляду справи зацікавлених осіб. В той же час, важливою особливістю даного інституту у третейському судочинстві є встановлена законом можливість усунення від розгляду справи

третейського суддю, не лише за наявності у нього особистої зацікавленості, а також за погодженням між сторонами, наприклад через втрату довіри.

Виходячи з принципу незалежності третейських суддів, останні не можуть бути представниками сторін. У цьому зв'язку, досить спірними, на нашу думку, є положення ст. 24 Закону «Про третейські суди» щодо укладення контракту між третейськими суддями суду *ad hoc* та однією із сторін спору. В такому контракті визначаються взаємні права та обов'язки, зокрема і розмір гонорару, який отримує третейський суддя за свої послуги. При цьому третейські судді мають право укласти контракт лише з однією із сторін спору. На нашу думку вказані положення закону ставлять третейського суддю у залежне становище, що викликає обґрунтований сумнів у його неупередженості та незалежності.

Вважаємо, що більш доцільним, у такому випадку, було б укладення багатостороннього контракту між сторонами та третейським суддею (третейськими суддями) в якому погоджувалися б всі питання взаємовідносин учасників третейського розгляду, в тому числі, і сплата сторонами третейського збору у рівних частинах, за рахунок якого могла б здійснюватися виплата гонорару третейським суддям.

Характерною особливістю третейського судочинства, на відміну від цивільного та господарського, є відсутність правового регулювання стадії підготовки справи до судового розгляду та стадії попереднього розгляду справи. Разом з тим, деякими регламентами третейських судів все ж передбачається можливість здійснення судами додаткових заходів спрямованих на забезпечення оперативності розгляду третейської справи. Серед них право третейського суду витребувати від сторін письмові пояснення, докази та інші документи, також за ініціативою суду чи клопотанням сторін може призначатись попереднє засідання з метою вирішення питань про надання додаткових доказів, огляду речових доказів, виклику свідків в засідання третейського суду, призначення експертизи тощо [7].

Таким чином, хоча стадія підготовки справи до розгляду третейським судом, і не передбачена безпосередньо поточним законодавством про третейський суд все ж практика показує, що така стадія може бути з успіхом застосована третейським судом, що безумовно створить передумови для швидкого та ефективного третейського розгляду спору. Такий підхід до розгляду справи на нашу думку є логічним, і обумовлений перш за все природою розгляду цивільних та господарських справ.

Характерні особливості третейське судочинство має і на стадії розгляду справи по суті. Так стаття 33 «Про третейські суди» встановлює обов'язок третейського суду, до початку розгляду справи, з'ясувати можливість її закінчення мировою угодою, і укладення в зв'язку з цим мирової угоди. Така можливість, щодо укладення мирової угоди передбачена і цивільним та господарським процесуальним законодавством.

У разі укладення сторонами мирової угоди її зміст викладається безпосередньо в рішенні третейського суду, що робить її обов'язковою до виконання у порядку встановленому законом для третейського рішення. При відсутності між учасниками узгодженості, щодо предмету спору, третейський суд переходить до розгляду справи по суті. Порядок розгляду таких справ регламентами постійно діючих третейських судів, по різному вирішують дане питання, але обов'язковою умовою є проведення судових засідань з обов'язковим викликом сторін з метою отримання усних пояснень щодо вимог позивача та заперечень відповідача. Разом з тим, статтею 37 Регламенту ПДТС при ТТП України встановлено право третейського суду, за відсутності іншої домовленості сторін, вирішити питання про необхідність проведення усного слухання справи або розглянути спір на підставі наданих сторонами документів та інших матеріалів [7]. Однак, у більшості випадків, регламентами третейських судів передбачається проведення засідання за обов'язкової участі сторін або їх представників, якщо сторони в третейській угоді не передбачили можливості розгляду спору за їх відсутності [4;8; 9; 10].

Явка сторін в судове засідання третейського суду обумовлена в першу чергу обов'язком сторін, який спрямований на доказування своєї правової позиції третейському суду. Аналогічні вимоги щодо доказування містяться зокрема, і в ст. 60 ЦПК України при розгляді цивільної справи у державному суді.

В ході третейського розгляду справи його учасники можуть зіштовхнутись з ускладненнями, які пов'язані з формуванням доказової бази третейського розгляду. Зокрема це стосується необхідності отримання документів, які знаходяться у осіб, що не є учасниками даного розгляду, забезпеченням явки свідків, тощо.

В цьому зв'язку досліджуючи третейське законодавство різних країн світу С.А. Курочкін звертає увагу на реалізацію декількох підходів щодо вирішення вказаної проблеми. Зокрема у США третейський арбітраж має повноваження для примусового виклику свідка шляхом надіслання йому повістки через державний суд. Крім того такий арбітраж наділений повноваженнями щодо приведення свідка до присяги. В Данії, Нідерландах та Бельгії сторони третейського розгляду або третейський суд за власною ініціативою можуть звернутись до державного суду з клопотанням про допит свідка. У Англії державний суд наділений правом винесення ухвали про допит свідка чи забезпечення доказів по справам, що розглядаються арбітражами [11, 33].

Таким чином, в світі спостерігається процес здійснення правової допомоги державними судами в питаннях заходів спрямованих на формування доказової бази в сфері третейського судочинства, що по суті не суперечить його приватно - правовій природі та сприяє постановленню справедливого третейського рішення. Виходячи із вищезазначеного вважаємо, що реалізація подібного підходу у законодавстві України могла б сприяти не лише забезпеченню, але і посиленню процесуальних прав учасників третейського судочинства. У цьому зв'язку доречно було б доповнити Закон України «Про третейські суди» статтю 38-1 у наступній

редакції: «Третейський суд, що уповноважив сторону третейського розгляду одержати документи від підприємств, установ, організацій, у разі якщо стороною надано докази неможливості виконання таких дій, може звернутись до компетентного суду з мотивованим клопотанням про витребування таких документів даним судом.

Третейський суд має право звернутись до компетентного суду з мотивованим клопотанням про допит свідка у справі за окремим дорученням, якщо свідок мешкає далеко від місця розгляду справи третейським судом».

Розглядаючи справу третейський суд повинен безпосередньо ознайомитися з наданими сторонами письмовими доказами, оглянути речові докази, заслухати пояснення осіб, які приймають участь у справі, показання свідків, висновки експертів, а також оголосити такі пояснення, показання, висновки, надані у письмовій формі. Оцінка всіх цих доказів здійснюється третейським судом за його внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності та на підставі закону. При цьому жодні докази не мають для складу третейського суду заздалегідь встановленої сили. Після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуєчий у засіданні третейського суду з'ясовує у осіб, які приймають участь у справі, чи не бажають вони доповнити матеріали справи чи укласти мирову угоду.

У разі відсутності таких заяв головуєчий оголошує дослідження доказів закінченим, і надає право сторонам та іншим особам, які приймають участь у справі висловити свою думку про те, як повинна бути вирішена справа, дати оцінку доказам, зробити висновки про встановлення чи невстановлення фактів, що мають значення для правильного розгляду справи, а також висловитись відносно правової кваліфікації спірних правовідносин з посиланням на закон, який регулює дані правовідносини. [8; 10].

Розгляд справ у третейському суді закінчується ухваленням третейського рішення по суті спору або ухвалою про припинення

третейського розгляду за наявності передбачених законом чи регламентом підстав. Таке рішення третейський суд ухвалює на засіданні чи закритій його нараді. При цьому постановлення рішення колегіальним складом суду здійснюється судом шляхом голосування суддів. В засіданні може бути оголошена лише резолютивна частина рішення, після виготовлення повного тексту рішення, воно направляється сторонам у строк, що не перевищує п'яти днів з дня проголошення резолютивної частини. У разі відмови сторони одержати рішення третейського суду, або її неявки без поважних причин в засідання третейського суду, де воно оголошується, рішення вважається таким, що оголошене сторонам про що робиться відповідна відмітка, а копія рішення направляється стороні.

Висновки. Процедура третейського розгляду цивільних та господарських справ має багато спільних рис з процесом розгляду справ державними судами. Це знаходить свій прояв у подібності стадій розгляду та процесуальних дій, які мають місце в кожній з них.

Одночасно третейський розгляд цивільних і господарських справ характеризується рядом особливостей зумовлених його приватно - правовим характером. Ці особливості роблять третейське судочинство більш привабливим для сторін, які зацікавлені у демократичному, оперативному, вирішенні як цивільних так і господарських справ, предмет спору в яких іноді досягає значних фінансових показників. Саме пошук компромісів, і їх досягнення на основі виключної демократичності, і є ключовою особливістю третейського судочинства.

Окрему сферу наукових досліджень становлять питання взаємодії третейських судів з компетентними державними судами у питаннях витребування та дослідження доказів, забезпечення явки свідків, тощо. Саме такі підходи дозволять підвищити якість третейського розгляду цивільних та господарських справ, що сприятиме досягненню справедливості в такому виді судочинства.

Список використаних джерел.

1. Козирева В.П., Гаврилiшин А.П. Проблеми третейського судочинства в Україні. / В.П. Козирева, А.П.Гаврилiшин // Юридичний вісник. - №4(21). - 2011 р. - с. 67-71
2. Притика Ю.Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.03/ Притика Юрій Дмитрович. - К., 2006. - 632 с.
3. Скворцов О.Ю. Третейское разбирательство предпринимательских споров в России: проблемы, тенденции, перспективы./ О.Ю. Скворцов - М.: Волтерс Клувер, 2005. - 704 с.
4. Регламент ПДТС при Асоціації українських банків. / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://tretsud.aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=11
5. Цыганова Е.М. Проблемы правового регулирования организации и деятельности коммерческих третейских судов в Российской Федерации: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук: 12.00.03/ Цыганова Елена Михайловна - Омск., - 1996. - 19 с.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року № 9-зп/1997 // Вісник Конституційного Суду України. — 1998. — № 1. — С. 36.
7. Регламент ПДТС при Торгово-промисловій палаті України. / [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://www.ucci.org.ua/arb/3rdtrib/ua/rules.html>
8. Регламент ПДТС при Асоціації «Українські Фондові Торговці». / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.aust.com.ua/docs/TretSud/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82.pdf>
9. Регламент ПДТС при при Асоціації «Спілка українських правників». / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://compromissum.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=12
10. Регламент ПДТС при Всеукраїнській громадській організації «Український правовий союз». / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.treteyskiy.org/ukr/order/>
11. Курочкин С. А. Государственные суды в третейском разбирательстве и международном коммерческом арбитраже / С.А. Курочкин. — М. : Волтерс Клувер, 2008. — 296 с.